

4) з метою відновлення водно-болотних угідь в Придунайському регіоні України необхідно: провести детальну інвентаризацію заплавлених земель із наступним вилученням окремих ділянок із господарського обороту;

5) розробити Стратегію Комплексного плану поетапного виведення деградованих сільськогосподарських угідь із користування та відновлення водно-болотних угідь;

6) розробити й впровадити механізми щодо вилучення частини заплавлених земель із сільськогосподарського обороту для наступного відновлення на їхніх територіях природних середовищ існування;

7) розробити і впровадити план відновлення ділянок заплави Дунаю, розташованих між Придунайськими озерами й рікою, відповідно Програмі екологічної мережі України, створення Зеленого коридору Нижній Дунай, з урахуванням захисту територій від затоплення; включити Придунайські озера і прилягаючі до них заплавні угіддя до складу Дунайського біосферного заповідника НАН України;

8) створити тристоронній Біосферний заповідник Нижнього Дунаю, що включає аналогічні території Молдови й Румунії; відновити і розширити площі прируслових лісів, заливних лугов уздовж Дунаю й малих рік, що впадають в Придунайські озера.

6. Пропонується в якості основних подальших досліджень регіонального розвитку виділити туризм та транспорт (для сфери послуг), сільськогосподарське виробництво (для виробничої сфери). Перелічені напрямки пропонується включити до розробки Національного плану щодо впровадження Стратегії ЄС для Дунайського регіону.

Реалізація цих можливостей передбачає заходи щодо реформування адміністративно-територіального устрою, організаційно-економічного устрою, включаючи, створення виконавчих органів місцевих рад, розвиток горизонтальної кооперації між регіонами, реформи митних режимів для прикордонних та припортових територій.

Література

1. Буркинський Б.В. Економіко-екологічне основи регіонального природопольовання і розвитку / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков // ИПРЭИ НАН України. – Одеса: Фенікс, 2005. – 575 с.

2. Політика мобілізації інтегрального ресурса регіону / Б.В. Буркинський, С.К. Харичков. – Одеса: ПРРЕД НАНУ, 2003. – 40 с.

3. Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б.В. Буркинський, С.В. Лазарева. – Одеса. – 2007. – 139 с.

4. Буркинський Б.В. Стратегічне економічне інтереси України і РФ в басейні Азовського моря / Б.В. Буркинський, В. Степанов, С. Бердников, В. Селютин // Економіка України. – 2009. – Вип.5. – С.77-84

5. Дергачев В.А. Геополітична і геоетомічна трансформація Українського Придунав'я / В.А. Дергачев, В. Демченко. – ИПРЭИ НАНУ. – Київ: Гордон, 2005. – 92с.

6. Топчів О.Г. Проблеми і перспективи сталого соціально-економічного розвитку Українського Придунав'я / О.Г. Топчів, Л.В. Хомич // Стан і перспективи соціально-економічного розвитку Українського Придунав'я. – Одеса: Фенікс, 2006. – С. 67-72.

7. Студенніков І. Єврорегіон «Нижній Дунай» як об'єкт історико-регіональних досліджень / І. Студенніков // Студії з архівної справи та документознавства. – 2003. – Т. 9. – С. 115-118.

339.9 (477)

*Шутаєва О.О., к.е.н., доцент,
Побірченко В.В., к.геогр.н., доцент,
Феденко Я.В., студент, ТНУ імені В.І. Вернадського*

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблема продовольчої безпеки України в період трансформації її економічної системи та соціального устрою на засадах ринкових відносин в умовах глобалізації є тією сферою суспільного буття, що не втрачає актуальності на будь-яких стадіях трансформаційного періоду її розвитку. Надійне забезпечення країни продовольством має стратегічне значення, оскільки від цього залежать її не лише продовольча, але й національна безпека.

Досягнення національної продовольчої безпеки визначає таке положення системи, коли вона здатна до виживання й розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, в умовах дії непередбачених і важко прогнозованих факторів. Рівень стійкості системи продовольчої безпеки характеризує

міцність і надійність її елементів, горизонтальних, вертикальних і інших зв'язків у середині системи, що обумовлює її можливість витримати внутрішні й зовнішні навантаження. Чим більш життєздатні економічна, соціальна, політико-правова, екологічна й інші сфери національної безпеки, тим більш стійка й система національної продовольчої безпеки. Порушення пропорцій і зв'язків між різними компонентами системи приводить до її дестабілізації і є сигналом переходу продовольчого забезпечення від безпечного стану до критичного. У цьому зв'язку поряд з факторами, що забезпечують досягнення продовольчої безпеки, необхідно досліджувати її реальні й потенційні небезпеки або загрози. Система загроз продовольчої безпеки не є постійною, оскільки загрози можуть наростати, зменшуватися або повністю зникати, при цьому змінюється й значимість протидії їм.

На актуальність проблеми продовольчої безпеки вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема праці Л. Абалкіна, І. Богданова, П.П. Борщевського, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, І.І. Лукінова, М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуна, Д.К. Прейгера, П.Т. Саблука, М.Г. Чумаченко, В.В. Юрчишина та інших. Проте дослідження загроз продовольчої безпеки, у контексті виведення даної проблеми на рівень світових стандартів, зокрема у нових економічних умовах, не можна назвати вичерпаними.

Метою даного дослідження є виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз продовольчої безпеки та пошук напрямків її забезпечення в умовах ринкової економіки.

Продовольча безпека має національні особливості, їй притаманна комплексність і перманентність. Залежно від особливостей національної продовольчої системи, періоду її розвитку, досягнутого рівня, а також від того, яка складова продовольчої проблеми на тому чи іншому етапі є пріоритетною, її забезпечення модифікується разом зі змінами внутрішніх і зовнішніх загроз.

Оскільки продовольча безпека є наявність і доступність якісного продовольства, то, природно, що загрозою для її досягнення є те, що визначає відсутність, дефіцит, зменшення або руйнування цього головного ресурсу або погіршення його якості. Найнебезпечніші ризики, здатні створювати в сучасних умовах загрози безпеки в продовольчій сфері, належать до економіко-соціальних, політико-правових, екологічних, технологічних категорій. Розглянемо найбільш актуальні з них.

Загрозою продовольчої безпеки є відсутність державного регулювання й відповідного контролю в сфері охорони земельних ресурсів. Як відомо, у ході земельної реформи в Україні було введено платне землекористування: сьогодні 83% землі перебуває у землекористувачів [1], тобто держава перестала бути земельним монополістом. Малопродуктивні деградовані землі, які підлягають оздоровленню (консервації), інтенсивно використовуються, що неприпустимо з погляду екології. Більшість фермерських господарств займається сільськогосподарським виробництвом заради досягнення тимчасової вигоди, не переймаючись наслідками виснаження й втрати родючості ґрунтів. Чинне законодавство в Україні не стимулює турботливого відношення орендарів до землі. Вони не вносять у ґрунт органіки, частково заміщають її мінеральними добривами, засівають поля соняшником, рапсом, прирікаючи ґрунт на виснаження, що є загрозою втрати родючості ґрунту, зникнення запасів чорнозему.

Окремої уваги заслуговує питання, що стосується охорони земель. Ряд норм чинного Закону України «Про охорону земель» [2] у самій загальній формі регулює питання охорони земель. Позитивним є те, що згідно Закону охорона земель здійснюється на основі комплексного підходу до угідь як до складних природних утворів (екосистем) з урахуванням мети й характеру їх використання, зональних і регіональних особливостей. Що ж стосується правової охорони земель, то законодавством встановлено, що носії земельних прав здійснюють конкретні заходи, щодо утримування охорони земель. Але дані вимоги нічим не підкріплені. По-перше, якщо це обов'язок власників земельних ділянок та землекористувачів, то в кожному окремому випадку вона повинна бути конкретизована. По-друге, залишається відкритим питання про наслідки, які наступають при невиконанні суб'єктом цього обов'язку. Тобто в законодавчому порядку не прописані положення щодо відповідальності землевласників та землекористувачів за зниження родючості ґрунту, не встановлена матеріальна оцінка заподіяної шкоди й порядок відшкодування збитку. У Німеччині, наприклад, після закінчення строку оренди за результатами аналізів ґрунтових зразків діяльність землекористувача оцінює служба охорони ґрунтів. Якщо показники родючості ґрунтів будуть гірше тих, при яких він починав працювати, його чекає великий штраф [1]. Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів України деякою мірою забезпечує моніторинг змін показників родючості, розробляє так звану агрохімічну паспортизацію полів, але при чиннім законодавстві їх роль зводиться лише до статистичних звітів і оцінок. Вона не впливає (і не може цього робити) на існуючий рівень ефективного використання ґрунтів.

Що стосується державного фінансування заходів щодо охорони земель, то фактично виділяються кошти з державного бюджету тільки в межах 1,5-2,5% від необхідної суми [3]. Внаслідок недоліку коштів на виробництво відбудовних заходів від негативних природних і антропогенних змін, родючість ґрунтів, їх якісний стан погіршується, рівень продуктивності сільськогосподарських угідь у переважній більшості господарств залишається низьким. Результатом невиконання вимог природоохоронного законодавства щодо раціоналізації землекористування й охорони земель є деградація ґрунтового покриву, яка в деяких регіонах досягла критичного стану.

Значною мірою забезпечення високого рівня якості та безпеки продовольства залежить від функціонування ефективної системи державного регулювання й контролю якості продовольства, значення якої підвищується в умовах глобалізації продовольчого ринку й лібералізації торгівлі продукцією сільськогосподарського походження. Основним нормативним документом, що визначає обов'язкові параметри безпеки продуктів харчування в Україні дотепер є застарілі «Медико-біологічні вимоги й санітарні норми якості продовольчої сировини й харчових продуктів» [4], розроблені Міністерством охорони здоров'я СРСР в 1989 році. Санітарні норми давно не відповідають вимогам сучасності, велика кількість показників безпеки харчових продуктів в Україні взагалі не нормується, відповідно, й не контролюється. Це означає, що до експортованих з України харчових продуктів застосовують більш тверді вимоги щодо показників безпеки, а діюча система продовольчого права допускає імпорт продовольчих товарів нижчої якості. Незважаючи на це, Міністерство охорони здоров'я України ще не розробило нові стандарти безпеки та якості продуктів і не запропонувало відповідного документа. Слід зазначити, що відповідна Комісія, яка створена при Кабінеті Міністрів ще в 2006 році, дотепер так і не запрацювала, хоча саме до її функціональних обов'язків і віднесене вивчення світового досвіду, виробництво відповідного аналізу, надання кваліфікованих рекомендацій відповідним до служб та інше. У Російській Федерації, наприклад, норми медико-біологічних вимог переглядалися вже тричі, з урахуванням змін, які відбуваються у світовому законодавстві та у законодавстві ЄС.

До того ж у рамках прийнятих Україною зобов'язань у зв'язку зі вступом у СОТ протягом 2005-2007 рр. з переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації були виключено 17 позицій – понад 80 найменувань продуктів харчування незважаючи на те, що обов'язкова сертифікація відіграє роль захисного механізму в сфері захисту внутрішнього ринку від недоброякісної й небезпечної продовольчої продукції, більш того, вона не суперечить Угоді «Про технічні бар'єри в торгівлі» як механізм забезпечення безпеки країни. Сьогодні обов'язкової сертифікації на відповідність вимогам, встановленим державними стандартами України, міждержавними стандартами, санітарними правилами й нормами й нормативними документами на конкретний вид продукції з категорії «харчова продукція й продовольча сировина», підлягають тільки суміші на основі сухого молока, призначені для дитячого й дієтичного харчування, консерви всіх видів для дитячого харчування, а також спиртні напої й тютюнові вироби [5].

Що стосується проблеми біологічної й генетичної безпеки, то варто відзначити, що загрозою для здоров'я й життя людей є також невиконання вимог прийнятого в травні 2007 року Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [6]. Законом забороняється вивільнення в навколишнє природне середовище генетично модифікованих організмів, а також промислове виробництво й введення в обіг ГМО, та продукції, зробленої із застосуванням генетично модифікованих організмів, до їхньої державної реєстрації в Державних реєстрах ГМО. Однак дотепер не затверджені порядок ліцензування генетично інженерної діяльності, не визначені критерії оцінки ризику потенційного впливу на здоров'я людини генетично модифікованих організмів і продукції, отриманої з використанням ГМО, не ведуться відповідні реєстри ГМО, харчових продуктів, кормів, лікарських коштів, які містять ГМО, сортів сільськогосподарських рослин і порід тварин, створених на основі ГМО, засобів захисту рослин, отриманих з використанням генетично модифікованих організмів.

Українська розгалужена й громіздка система державного контролю якості й безпеки харчових продуктів є неефективною й не виявляє сприяння підвищенню якості харчових продуктів. Вітчизняна система регламентування безпеки харчових продуктів, не в змозі вирішувати існуючі й виникаючі проблеми, пов'язані з безпекою харчових продуктів, оскільки в Україні, по-перше, відсутня програма державного стимулювання й підтримки підприємств у сфері розробки, впровадження й сертифікації систем керування якістю й навколишнім середовищем, по-друге, недостатнє усвідомлення виробниками можливості підвищення власних конкурентних переваг на ринку за допомогою виробництва екологічно чистих продуктів харчування, по-третє, відсутні умови для формування

зацікавленості суспільства, виробників до проблем навколишнього природного середовища й безпеки продуктів харчування, і, по-четверте, недостатній контроль якості й безпеки продовольства та низький рівень відповідальності за порушення чинного законодавства в даній сфері.

Існуючі у світі системи реалізації продовольчого права є цілісними й максимально захищають здоров'я та життя людей від небезпечних факторів харчового походження. У країнах Європейського Союзу, де створений єдиний орган, який контролює якість і безпеку продуктів харчування (Європейський орган по безпеці продуктів харчування) встановлені відповідні процедури в сфері безпеки харчових продуктів, система державного регулювання якості харчових продуктів та їх безпеки для здоров'я людей, побудовані на твердій регламентації вимог до показників безпеки. Ці вимоги втримуються в численних директивах та регламентах зі статусом нормативно-правових документів, обов'язкових для виконання всіма країнами співтовариства.

Якість вироблених продуктів харчування прямо залежить від впровадження на проведенні систем керування якістю й безпекою харчових продуктів, серед яких найважливіше місце відведене системі аналізу ризиків та критичних контрольних точок. З 2006 року в країнах ЄС суб'єкти підприємницької діяльності в сфері виробництва харчових продуктів повинні обов'язково розробляти й реалізовувати програми й процедури безпеки харчових продуктів, засновані на принципах НАССР [7]. В Україні також законодавчо закріплена вимога до виробників харчових продуктів про впровадження системи НАССР або аналогічних систем забезпечення безпеки виробництва й обігу харчових продуктів [8]. Однак виробники не поспішають впроваджувати системи менеджменту якості й безпеки продуктів харчування, оскільки норми правової системи не передбачають відповідальність за недотримання даних вимог й не стимулюють їхні впровадження й застосування. У всіх розвинених країнах світу система контролю якості й безпеки харчових продуктів містить у собі два основні елементи: систему державного нагляду за виробництвом і професійний науковий супровід, незалежну експертизу й арбітраж, адже із застосуванням незалежної експертизи виробник може не тільки гарантувати якість і безпеку своєї продукції, але й одержати допомогу на шляху формування високоефективного бізнесу.

Реальну загрозу продовольчої безпеки держави також становить низький рівень доходів населення, який обмежує можливість забезпечення достатнього обсягу виробництва й споживання необхідної кількості продовольства, недостатня харчова цінність раціону харчування населення в порівнянні з нормативами й висока частка видатків на продовольство населення в структурі видатків сімейного бюджету, що свідчить про незбалансованість структури споживання.

До найважливіших потенційних загроз національної продовольчої безпеки варто віднести наступні: існування залежності держави від кризових явищ, наприклад, від загрози виникнення міжнародної економічної кризи, від можливого погіршення кон'юнктури світового ринку, що обмежує доступність імпорту й можливість експорту; ріст світових цін на продовольство й сировину; неврожаї сільськогосподарських культур; динаміка співвідношення курсів національної й іноземних валют; застосування заходів державної підтримки АПК у закордонних країнах. Для реалізації комплексного підходу до забезпечення продовольчої безпеки країни необхідно досягти сталого розвитку всіх її складових підсистем, а також реалізувати механізм виявлення й запобігання внутрішніх та зовнішніх загроз продовольчої безпеки держави.

Продовольча безпека – це невід'ємна складова економічної та національної безпеки держави та умова її незалежності. Національну продовольчу безпеку в широкому розумінні слід розглядати як стан економіки, а у більш вузькому значенні – як гарантовану здатність держави на принципах самозабезпечення основними харчовими продуктами та їх економічної та фізичної доступності, незалежно від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні, що забезпечує його здоров'я та інтелектуальний розвиток. Основним показником продовольчого забезпечення є рівень задоволення фізіологічних потреб населення в енергії та харчових речовинах відповідно до вимог збалансованого раціону харчування людини за відсутності в продуктах харчування шкідливих для її здоров'я речовин, який залежить від фізичної та економічної доступності продуктів харчування для різних соціальних верст населення.

Виявлення загроз продовольчої безпеки та прогнозування наслідків їх дії має здійснюватися на основі моніторингу показників продовольчої безпеки, враховуючи комплексну їх оцінку порівняно з пороговими значеннями індикаторів продовольчої безпеки. Найвищий ступінь безпеки має місце тоді, коли весь комплекс показників перебуває в допустимих межах своїх порогових значень, а порогові значення кожного з показників досягаються не на шкоду іншим. Проблема продовольчої безпеки в сучасних умовах вимагає до себе особливої уваги, що пов'язано з негативними чинниками,

які впливають на її стан. Нині показники, що характеризують споживання продуктів харчування населенням України та визначають рівень її продовольчої безпеки, знизилися до критичної межі. Протягом більше десяти років у країні спостерігається одноманітне жирowo-вуглеводне харчування переважної більшості населення. Про стан прихованого голоду свідчить дефіцит у раціоні основних макро- та мікроелементів. Причиною цього є погіршення економічної доступності населення до продовольства як наслідок низьких зарплат і доходів. Особливу загрозу продовольчій безпеці країни становить істотне зменшення ресурсного потенціалу АПК у зв'язку зі зниженням родючості ґрунтів, прищвидшеним вибуттям основних виробничих фондів без їх поповнення, згортанням виробництва у деяких галузях, деградацією системи насінництва та племінної справи.

Забезпечення національної продовольчої безпеки повинно ґрунтуватися на системному підході до вирішення її завдань, аналогічно тому, як це має місце в країнах з розвинутою економікою. Особливість забезпечення продовольчої безпеки України, порівняно з деякими іншими державами, полягає не лише в самозабезпеченні основними видами продовольства, а й у створенні потужного експортного агропродовольчого потенціалу, в т.ч. екологічно чистої продукції. Цьому сприяють насамперед природно-економічні умови нашої держави.

Література

1. Кармазин Ю.А. О некоторых аспектах продовольственной и экологической безопасности Украины в контексте возрождения украинского села / Ю.А. Кармазин // Микроволновые технологии в народном хозяйстве. Внедрение. Проблемы. Перспективы. – Одесса: «Издательство Бартнева», 2009. – С. 9-105.
2. Закон України «Про охорону земель» № 962-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=962-15>.
3. Сайко В.Ф. Землеробство в контексті змін клімату / В.Ф. Сайко. – К.: ВД «ЕКМО», 2008. – 172 с.
4. Норми «Медико-биологические требования и санитарные нормы качества продовольственного сырья и пищевых продуктов», № 5061-89 від 01.08.1989 р.: [Електронний ресурс] // Органи влади СРСР: Министерство здравоохранения СССР. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=v5061400-89>.
5. Наказ Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» № 28 від 01.02.2005 р. [Електронний ресурс] / Державний Комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0466-05>.
6. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» № 1103-V від 31.05.2007 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1103-16>.
7. Директивы ЕС пищевая промышленность [Электронный ресурс] / International Center for Quality Certification. – Режим доступа: <http://icqc.eu/ru/directive-ec.php>.
8. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» № 771/97-ВР від 23.12.1997 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=771%2F97-E2%F0>.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 5 грудня 2007 р.: [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?>

Рецензент докт. екон. наук, професор С.В. Клімчук

332.009.12:332.001.8

*Кулакова С.Ю., аспірант,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

ПОЛІТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ РЕГІОНУ: СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД

Серед найбільш актуальних тенденцій сьогодення своєю значимістю виділяється посилення конкуренції регіонів і міст. Це явище набирає силу в останні роки і, на думку багатьох вчених, стає провідним принципом, що визначає майбутню територіальну систему в Європі і світі. Прояви територіальної конкуренції стають настільки серйозними і значними, що регіональні та місцеві органи влади вже не можуть їх не помічати або ігнорувати, а повинні зрозуміти і оволодіти мистецтвом конкурентної боротьби. Розвиток регіонів залежить від всіх елементів ринку і, в першу чергу, від конкуренції. Але конкурентні переваги регіону створюються та утримуються в тісному взаємозв'язку з територіальними та місцевими умовами. Важливе значення при цьому має своєчасне